

דף טו

למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר... — ע' במובא בסוכה יד, ממאמרי ר"צ הכהן מלובלין.

(ע"ב) 'ותהי שרי עקרה אין לה ולד' — אפילו בית ולד אין לה' — אין הכוונה שלא היה לה רחם כלל, שאם כן מהו שאמר הכתוב חדל להיות לשרה ארח כנשים — משמע שהיה לה דם נידות. אבל הפירוש לפי שלמדתי מהנסיון ושמעתי מפי רופאים מומחים בארץ ובחו"ל, שנשים כאלה אמנם יש להם רחם מלידה אבל רחם שלהם אינו מתפתח לפי שנות גידול האשה רק נשאר רחם קטן וצר כמו של ילדה, שמחמת קטנותו אינו יכול להחזיק ולפתח ולד, והיינו 'שאין לה בית ולד' — בית הראוי לולד אעפ"י שיש לה כעין רחם, ומיהו הולד אין לו בית, אבל רחם קטן יש לה, ויש לה דם נדות ווסת'. (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ה קכב — ודלא כספר מערכי לב (מה) שכתב להוכיח מכאן ששייך דם נידות אף ללא רחם. והורה בשבט-הלוי שם, שדין שבעה נקיים שגזרו לכלה משום דם חימוד, אינו שייך באשה שהוצא רחמה, שהרי אין בה כלל טומאת נדה).

'שיתין סבי הוינא וכולהו איעקור מפרקיה דרב הונא' — בתרומת הדשן (טז) צידד להוכיח מכאן שאיסור השהיית נקבים נדחה מחמת בושא וזלזול, כאותם החכמים שלא חששו לאיסור זה משום כיסופא וזילותא לצאת לעשות צרכיהם בפני רבם. (וכ"כ המגן-אברהם (צב סק"ב קג סק"ד), שבמקום כבוד הבריות אין עובר משום 'בל תשקצו'). ויש מי שכתב לדחות, שמחמת גודל עיונם לא הרגישו בעצירת נקביהם (עפ"י תבואות שור יג סק"ב). ע"ע במובא בשבת לג (חוברת קא).

'דקיימית בנפשאי החכמה תחיה בעליה' — כי העקר שאין לו בנים חשוב כמת, ועל ידי מעשה זה של חכמה ניצל, נמצא שהחכמה החייתו. (אור לציון)

'אבין דסמכא, יצחק סומקא (היינו רב יצחק בר יוסף) לאו בר סמכא, אבין ישנו בחזרה, יצחק סומקא אינו בחזרה' — לפירוש ראשון ברש"י 'אינו בחזרה' היינו שאינו חוזר על תלמודו כראוי. בשו"ת אגרות משה (י"ד ח"א קמא) נשאל ממה שאמרו (בכתובות נ. ובפסחים עב.) על רב יצחק בר יוסף 'תנא מיניה ארבעין זמנין ודמי ליה כמאן דמנחא ליה בכיסתיה' ומשמע ששבחוהו על דבר זה, ואיך אמרו שאינו בחזרה?

והשיב לדייק מלשון 'דמי ליה כמאן' וכו', ששיטתו היתה לחזור לאחור שלמד הרבה פעמים ושוב דומה בעיניו שכבר מונח הענין בכיסו ואינו נזקק לו שוב לחזור עליו, ודוקא משום כך אמר עליו אב"י ש'אינו בחזרה'. ולכן לשון זו מופיעה עליו דוקא, ולא על שמואל ור' זירא שגם עליהם מסופר (כתובות כב וברכות כה) שחזרו על שמועתם ארבעים פעמים.

ומכאן — הוסיף — מקור לדברי הרמב"ם (הל' תלמוד תורה א, י) 'עד אימתי חייב לתלמוד תורה? עד יום מותו. וכל זמן שלא יעסוק בלימוד הוא שוכח'.

עוד צידד לבאר שלשון 'חזרה' כאן היינו דקדוק ועיון וחיפוש [כמו 'וחרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר' — עירובין ב,ו, וכיו"ב], שחזרתו היתה על מסקנת הדין ולא על טעמי הדין ושורשיו.

'נישואין ומלקיות כרבי, וסתות ושור המועד כרשב"ג' — ומסתבר שטעם החילוק הוא שבמילה ובנישואין יש ספק סכנה, ולכך חוששים לומר בשתי פעמים הוי חזקה. (עפ"י הרי"ף).

ועתוס' להלן (סה. ד"ה שבינו) שנראה ממסקנת הגמרא שהלכה כרשב"ג בנישואין לענין אשה שלא ילדה או מוחזקת בנפלים, והרי זה דלא כסתם מתניתין, אך לטעם הרי"ף לא אמרו בגמרא בנישואין כרבי אלא לענין קטלנית. וצ"ל שלענין מוחזקת

להפיל אין דנים זאת כספק נפשות לענין זה. וכן לענין משפחת נכפים ומצורעים פסק הר"ף שבשלש פעמים הוי חזקה, כדברי רבא, אבל בפעמיים יש לומר אקראי בעלמא הווא.

ויש אומרים שלענין וסתות אין הלכה כרבי, משום שוסתות דרבנן וספק דרבנן לקולא, לכך אינן נקבעות אלא בשלש פעמים. (עפ"י רמב"ן ונמו"י. ויש למדים מכאן לשאר ספקות שבקביעת וסת, שהולכים בהם לקולא. ע' בשו"ת שבט הלוי ח"ה קכד).

*

מצאנו שהאבות והאמהות הקדושים ע"ה, היו עקרים ועקרות בטבעם, ועל שרה אמנו ע"ה אמרו ז"ל זתהי שרי עקרה אין לה ולד – עיקר מיטריין לא היה לה, שחסרו לה לגמרי רחם וכלי הולדה וצמחו בנס. והרי מהאבות היתה עומדת לצאת תכלית כל הבריאה, ולמה נולדו חסריים? — אלא ללמד שתכלית הבריאה עומדת לצאת לעולם רק בדרך נס.

וכן בדוד המלך ע"ה, שממנו היה צריך לעמוד מלך המשיח, מצאנו שנשמתו לא היו מיועדות לו שנים כלל בעולם הזה, ובא לעולם רק משום שאדם הראשון התנדב לו שבעים שנה משנותיו. וכן בבוועז, אבי זקנו של דוד, אילולא היה ממזהר וגומר את ענין הזיווג עם רות מיד לא היה יוצא הענין לפועל, כי 'באותה לילה דחופה מת בוועז' (ילקוט רות תר"ח).

וכמה פעמים במשך הדורות עמדה גחלתו של דוד להיכבות... הרי שקיום תכלית הבריאה תלוי בנסי נסים. כל זה בא ללמדנו שעל פי דרך הטבע אין קיום לרוחניות; מקורה הוא בלמעלה מדרך הטבע ובו תלוי קיומה...

דורנו, דור עקבתא דמשיחא, חלקו הוא תשובה כדכתיב והתודו את עונם ואת עון אבתם, וכן והשיב לב אבות על בנים ולב בנים וגו'. אחר שעבר עלינו מה שעבר אין לנו אלא לשאוף לתיקון הכלל ממש. עכשיו שריחמנו ה' והגיענו לארץ ישראל והניח לנו כאן קצת קיבוץ שארית הפליטה, איך לא נחשוב על תיקון הכלל, איך לא נקבל על עצמנו להתמסר במסירות נפש לתשובת הכלל ולבנין הרוחניות בכל שכבות עם ה'. לעולם לא נשלים עם המצב שחלק ניכר של עמנו סר מדרך התורה, אלא נשתדל בכל מאמצינו להשיב לב בנים אל אבות כמאמר הנביא.

ודאי על פי דרך הטבע נראה שתקוה זו רחוקה היא מאד וכמעט שאין סיכויים להצלחה במשימה נועזה זו. אבל כבר ביארנו לעיל שנצחון התכלית הרוחנית לעולם אינה תלויה בטבע אלא בלמעלה מן הטבע. הגר"א ז"ל אמר שכלל הוא ברוחניות 'עקשן יצליח'. וכן פירש הגר"ח ז"ל ברוח חיים שעשרה נסים שנעשו בבית המקדש באו להראות שמצליחים ברוחניות שלא כדרך הטבע.

יש סדק קטן בחומת הטבע שאינו נראה לעין, ודרכו הנס נכנס. הסדק הזה הוא — נכונות למסירות נפש. (מתוך מכתב מאליהו ח"ד עמ' 265-266).

דף סה

(ע"ב) 'גדול השלום שאף הקב"ה שינה בו, דמעיקרא כתיב ואדני זקן ולבסוף כתיב ואני זקנתי' — כתבו המפרשים: אין הכוונה ששינה מדבריה 'ואני זקנתי' במקום 'ואדני זקן' אלא שהשמיט הקב"ה חלק מדבריה ולא אמר לאברהם את מה שאמרה עליו, רק אמר לו מה שאמרה אחרי בלתי היתה

ד-ה. בגוי נבל אכעיסם — רבי אליעזר אומר: אלו הצדוקים. וכן הוא אומר: אמר נבל בלבו אין אלקים... במתניתא תנא: אלו אנשי ברבריא ואנשי מרטנאי שמהלכים ערומים בשוק — שאין לך משוקץ ומתועב לפני המקום יותר ממי שמהלך בשוק ערום. רבי יוחנן אומר: אלו חפרים. אמרו לו לרבי יוחנן, באו חברים לבבל — נכפף ונפל מרוב צער. אמרו לו: מקבלים הם שוחד — נזקף ונתישבה דעתו. גזרו על שלשה דברים מפני שלש עבירות שבידם; על הבשר (שלא לאכול בשר שחוטה) — מפני המתנות (שהיו גוזלים מתנות כהונה, זרוע לחיים וקיבה), ועל המרחצאות — מפני הטבילה. והיו מחטטים בקברים ומוציאים המתים מקבריהם — מפני ששמחים ביום אידם, דאמר מר: בעוון חיים מתים מתחטטים.

דף סד

קח. א. נשא אשה כמה שנים ולא ילדה — מה יעשה?
 ב. אשה שנישאה לשני אנשים ולא ילדה — האם תינשא בשלישית לאדם שאין לו בנים?
 ג. בכמה פעמים נוצרת חזקה, בשנים או בשלש? אלו הלכות נידונו בסוגיא בהקשר זה?
 ד. אשה שמתו בעליה — מהי להינשא לאדם אחר?

א. נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה — אינו רשאי לבטל אלא יוציא ויתן כתובה, שמא לא זכה להבנות ממנה אלא מאחרת. [ונחלקו אמוראים (בכתובות עז) אם כופים אותו להוציא אם לאו]. גירשה — מותרת לינשא לאחר, ורשאי השני לשהות עמה עשר שנים. ואם הפילה — מונה משעה שהפילה. ישנה דעה בגמרא שבדורות אחרונים שאין מאריכים ימים, אפילו לאחר שתי שנים ומחצה, שהוא זמן שלשה עיבורים (רב) או שלש שנים (כנגד שלש פקידות. רבה אמר רב נחמן) — יוציא. ורבה דחה דעה זו.

מתבאר בגמרא, שאם יודע שמחמת עצמו הוא — לא יוציא. [כיצחק, שהיה נשוי עם רבקה עשרים שנה עד שנוולדו לו בנים ולא גרשה, לפי שהיה עקור].

לדעה האומרת שאשה מצווה על פריה ורביה, משמע בגמרא שיוציא ללא כתובה, כי שמא היא זו שנענשה, ולא זכתה להבנות ממנו. מלבד אם ידוע שהוא עקר. (כן מפורש בתוס' סה: ד"ה ואי).

אין ישיבת חו"ל עולה לו מן המנין, (שמא משום עון חוצה לארץ הם עקורים), שעל כן לקח אברהם אבינו את הגר מקץ עשר שנים לישיבתו בארץ כנען. ומכאן שכל שאפשר לתלות בגורם אחר — אין מונים, כגון חלה הוא או שחלתה היא או שניהם חבושים בבית האסורים — אין עולים לו מן המנין. לדברי הרמב"ן ז"ל (מובא בנמו"י ובטור אה"ע קנד), העולה מחו"ל לא"י אין ישיבת חו"ל עולה לו למנין עשר שנים.

כתב הנצי"ב (משיב דבר ח"ד ט): נראה שרק לענין כפיה להוציא אמרו ישיבת חו"ל אינה מן המנין, אבל אם בא לבקש התר לישא אשה על אשתו לאחר עשר שנים ללא ולד, הגם שעולה לארץ ישראל יש להתיר לו כעבור עשר שנים מנישואיו ולא מעת שעלה ארצה. ואפשר אף מקודם שעברו עשר שנים יש להתיר, אם נותן טעם ואמתלא לדבריו, כגון שירא שיוקין ושוב לא יוליד, והכל לפי ראות עיני בית דין.

ב. הגמרא דייקה ממשנתנו כדברי רבי, שאשה שנישאה פעמים ולא ילדה לשני בעליה, לא תינשא בשלישית. אלא למי שיש לו בנים. וכן פסק רב יוסף, דלא כדברי רשב"ג שבשלישית תינשא ורק ברביעית לא תנשא.

ג. נחלקו רבי ורשב"ג בשני אחים שמתו מחמת מילה, האם הוחזקה בכך המשפחה ואין מלים את השלישי,

אם לאו. וכן מסר רבי יוחנן מרשב"ג שאחיות מחזקות — שאם מלו שתי / שלש אחיות את בנם ומתו, השלישית / הרביעית לא תמול מפני הסכנה. ולפי זה אמר רבא, לא ישא אדם אשה לא ממשפחת נכפין ולא ממשפחת מצורעים, והוא שהחזק הדבר שלש פעמים.

וכן נחלקו לענין גישואין, באשה שמתו שני בעליה, האם תינשא לשלישי. והוא הדין לענין אשה שנישאה פעמים ולא ילדה, כאמור לעיל. וכן מוזכר בסוגיא (סה): ענין חזקה בהפלת נפלים, שאם הפילה אשה שלש פעמים (כרשב"ג. עתוס') — הריהי מוחזקת להפיל.

וכן אמרו לענין מי שלקה בבית דין (בדבר שיש בו עונש כרת. ע' סנהדרין פא) ושנה — בית דין כונסים אותו לכיפה ומאכילים אותו שעורים עד שתהא כריסו נבקעת. וזה כדברי רבי, אבל לרשב"ג אין מכניסים אותו אלא ברביעית. (כן יוצא מדברי רב יוסף בסוגיתנו, וישנה דעה במקום אחר שאפילו לרשב"ג מכניסים אותו בשלישית, שעבירות מחזקות וכיפה אין צריכה התראה. עתוס').

אין האשה קובעת וסת עד שתקבענה שלש פעמים, ואינה מיטהרת מן הוסת עד שתעקר ממנה שלש פעמים. וכן שור המועד — בשלש פעמים.

כתבו התוס' שבזה מודה רבי שאינו נעשה מוחזק אלא בשלש פעמים, וכן בכל ענין הוצאת ממון על פי החזקה, מודה רבי שבשתי פעמים אינו מוחזק. ולדברי רש"י בב"ק, גם בשור המועד נחלקו אם חייב לשלם נזק שלם בפעם שלישית או רביעית.

רב יוסף פסק על פי סתמי המשניות, לענין גישואין ומלקיות כרבי, ולענין וסתות ושור המועד כרשב"ג. התוס' (סה ד"ה שבינו) הביאו מהר' שמואל בר' חיים, שמסקנת סוגיתנו באשה שאינה יולדת או שמפילה נפלים כרשב"ג, שרק בשלש פעמים הוי חזקה.

ד. אשה שמתו שני בעליה (לרבי) או שלשה (לרשב"ג) — לא תנשא. ונחלקו אמוראים אם מעין גורם (רב הונא) או מזל גורם (רב אשי). ונפקא מינה כשאירסה ומת או נפל מן הדקל ומת, שודאי לא מעיינה גרם, האם החזקה בכך אם לאו.

הלכה כרב אשי (הגהות מיימוניות איס"ב כא. ובתה"ד טז) הביא שבספר חסידים (תעז) משמע שפסק מעין גורם, וכתב שנראה שאין לסמוך על כך).

יש מן הפוסקים שכתבו שאינו איסור ודאי אלא ספק וחשש, והרבה נהגו להקל בדבר. (ע' בשו"ת הרמב"ם קמו; אור זרוע — מובא בתרומת הדשן ריא). ויש חולקים. (ע' תרומת הדשן שם). ויש אומרים שאם אחד מת במכת מדינה וכד', אין לחוש. וכן י"א כשמת מזוקן מיתה טבעית.

דף סה

קט. א. אשה שהיתה נשואה לשנים ולא ילדה, ונישאת לאדם שלישי — האם רשאי להוציאה ללא כתובה?
 ב. נישאת לשלישי ולא ילדה, האם יכולים הבעלים הראשונים לתבוע שתחזיר להם כתובתה?
 ג. נישאת לרביעי וילדה לו — האם יכולה לתבוע מהשלישי כתובתה?

א. ניסת לראשון ולא היו לה בנים, לשני ולא היו לה בנים — לשלישי לא תנשא אלא למי שיש לו בנים. נישאת למי שאין לו בנים — תצא בלא כתובה. (אבל מן השני יש לה כתובה, ואפילו לרבי. תוס').

א. פרש ר"י שמדובר כשהשלישי לא הכיר בה, ולכך תצא ממנו לאלתר ללא כתובה, משום מקד טעות. אבל אם הכיר בה כשנשאה, אפשר שאפילו שהה עמה עשר שנים ולא ילדה — יתן כתובה.

ב. לדברי ריב"ם, אם ניסת לשלישי וטוענת שאינו יורה כחץ — נאמנת ולא תפסיד כתובתה, שהרי היא ראויה לו לדבריה. והר"י הקשה על כך מדוע אין לחוש שמשקרת בשביל כתובה. והר' שמואל בר' חיים פירש שנאמנת בטענה זו לומר שאין כאן חזקה של שלש פעמים (כרשב"ג) שאינה יולדת).